

MEHMED ÂKİF ERSOY'UN BALKAN HARBİ ZAMANINDA YAPTIĞI VAAZLARDA KULLANDIĞI HADİSLERLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa Karabacak *

Özet

Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı Devleti'nin sonu ile Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında yaşamış münevver bir İslam şâiridir. Onun Balkan Harbi ve Milli Mücadele yıllarında verdiği vaazlarda âyet ve hadisleri kullanarak toplumun bilinçlenmesine ve sorunların çözümüne katkıda bulunmaya çalıştığı bilinmektedir. Yaptığı vaazlar, Eşref Edip tarafından kaleme alınmıştır. Onun yayımlanmış dokuz sohbet ve vaazı vardır. Balkan Savaşı sırasında Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye camilerinde yaptığı vaazlar Sırât-ı Müstakîm dergisinde neşredilmiştir.

Vaazlarında toplam 12 hadis tespit ettik. Bunları konuları itibariyle gruplandırdık ve başlık oluşturduk. Hadisleri onun görüşlerini esas alarak açıkladık ve hadis kritiği açısından inceledik. Şüphesiz vaazların yapıldığı zamanlar, toplumda duygusal aklın ön plana çıktığı süreçlerdir. Aynı zamanda bu vaazların irticâli/kendiliğinden konuşmalar olduğunu da unutmamak gerekir. O, vaazlarında hadislerin bazen arapça metninin tamamını, bazen bir kısmını, bazen de sadece hadisin tercümesini vererek kullanmıştır. Âyet ve hadisleri kullanmadaki mahareti onun bu konulardakiengin bilgisine işaret etmektedir. Onun mevzû haberler konusunda tepkisi bilinmekle birlikte; bazen hadislerin sıhhatini araştırmadan kullandığı da muhakkaktır. Bunları da konularına göre gruplandırarak şu başlıklar altında inceledik. Kavmiyetçilik yerine İslam kardeşliği, Akli kullanmak, Çalışmak, Güzel Ahlaklı olmak ve Hz. Ömer'in fazileti.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, Ersoy, Balkan, vaaz, hadis.

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (karabacakm67@hotmail.com).

The Value of Hadiths That Mehmet Akif Ersoy Used in His Sermons in The Balkan Years

Abstract

Mehmet Akif Ersoy, who lived in the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Turkey is an enlightened Islamic poet. It is all known that during the Balkan Wars and War of Independence he used verses and hadiths to raise awareness of the society. In this process, his sermons have been very beneficial and they were written by Ashraf Edip. He published nine conversations and sermons His sermons performed during the Balkan Wars at Bayezid, Fatih and Suleymaniye mosques were published in the magazine of Sırat-ı Mustaqim.

We have detected a total of 12 hadiths. We have grouped them and created some titles. We have explained the hadiths on the basis of his opinions and examined the hadiths in terms of his hadith critics. Surely, his preachers were all done when the emotional mind of the society was at the highest level. It is also important to note that his preachings were improvisation and spontaneous speeches. In his preaches, he sometimes used the entire text of the hadiths in Arabic, sometimes a little part of it in Arabic and sometimes he gave the translations of the hadiths. His ingenuity in using verses and hadiths indicate his depth knowledge on these issues. Although his sensitivity is known about this, it is also obvious that he used hadiths without knowing the origins of these Hadiths. They are grouped according to the subjects under the following headings. Islamic Brotherhood instead of tribalism, using the mind, the importance of working, the importance of having good morality and the virtues of Hazreti Omar.

Key Words: Mehmet Akif Ersoy, Balkan, Preach, Sermon, Hadith.

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936), Osmanlı Devleti'nin sonu ile Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında yaşamış münevver bir İslam şâiridir. Yeni devletin kuruluşunda ve halkın aydınlatılmasında katkısı azımsanmayacak kadar fazladır. Nitekim kendisine "Milli Mücâdele'nin manevi lideri" sıfatı verilmiştir.¹ Hafızu'l-Kur'an olması², Kur'an tercüme işinin ona verilmesi, şâirliğiyle birlikte Türkçe ve Arapçaya vukûfiyeti ve hadis

¹ Okay, M. Orhan - Düzdağ, M. Ertuğrul "Mehmet Âkif Ersoy II", *DİA.*, Ankara, 2003, XXVIII, 434.

² Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Âkif*, Toker Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1970, s. 19; Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, DİB Yayınları, 1. Basım, Ankara, 2012, s. 19.

kültürü³ onun bu konudaki İslam şâirliği ünvanına katkı sağlamıştır.⁴ O, aynı zamanda İslami ilimlerdeki mütevâziliği ile de dikkat çekmektedir.⁵

Âkif, toplumun sıkıntılarıyla hemhal olmuş ve insanların olduğu her yerde bulunmuştur. O, aynı zamanda Türk şiirinde toplum meselelerine en çok eğilen şâir olmuştur.⁶ Nurettin Topçu'nun ifadesiyle: "Cemaatle hemhal ve hemderd oldu. Neslimizin ruhunun doktoru o idi. Bedbaht bir nesil onu hastalarının başucunda, mezarlıkta, meyhanede, mahalle kahvesinde, hâsılı bütün sefaletlerinin yanında bulmuştu."⁷ O, toplumun en sıkıntılı anlarında vaazlarıyla insanları aydınlatmıştır.

Mehmed Âkif'in yayınlanmış dokuz sohbet ve vaazı⁸ genel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür: 1- İttihat ve Terakî Hey'eti

³ Kâmil Miras'la birlikte Tefsir ve Hadis Usûlü okudukları, ayrıca Âkif'in Haccetü'l-Vedâ konulu şiire hazırlık amacıyla Ali el-Muttekî el-Hindî'nin *Kenzü'l-ummâl* adlı hadis kitabını mütalaa etmiştir. Cündioğlu, Düccane, *Bir Kur'an Şâiri*, Bîrun Yayınları, İstanbul, 2000, s. 32, 33.

⁴ Ahmed Nâim, *Tecrid-i Sarih*'in beşte biri yani 574 hadisini tercüme ve şerh edip tamamlamadan vefat edince Akif çok üzülmüştür. Daha sonra *Tecrid-i* tamamlama görevi Kâmil Miras'a verilince sevincini şöyle izhar etmiştir: "Naim'in vefatı ile bu eserin nâ tamam kalacağından çok korkuyordum. Fakat şimdi çok müteselli oldum. Diyanet riyaseti çok isabetli bir iş yapmış..." Edip, Eşref, *Mehmet Âkif*, Sebülürreşât Neşriyatı, 2. Basım, İstanbul, 1381/1962, s. 205.

⁵ *Tecrid-i Sarih*'in tercüme ve şerhine başlayan Ahmed Naim, Âkif'e "Hadis tercümesi ile meşgul olmaya başlayınca ondan evvelki vaktimi ne kadar zayi ettiğimi anladım. Bu ilim dururken başka şeylerle uğraşmak ne boş şeymiş! Yüksek âlimlerin bu işe verdikleri ehemmiyetin sebebini de şimdi anladım." deyince, o şöyle demiştir: "Kur'an'la meşgul olsaydı, kim bilir ne söyledi! Hakikaten bizim bildiğimiz şeyler Kur'an ve hadis ilminin ve âlimlerinin yanında hiç kalır." Edip, Eşref, *Mehmet Âkif*, s. 197. Ayrıca o *Safahat*'in ikinci kitabı olan "Süleymaniye Kürsüsünde" şöyle demektedir:

"Beni kürsîde görüp, va'zedecek sanmayınız;

Ulemâdan değilim, şeklime aldanmayınız!

Dînin ahkâmını zâten fukahanz söyley,

Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer,

Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyleyeyim;

Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim." İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul, 1977, s. 162.

⁶ Okay, M. Orhan - Düzdağ, M.Ertuğrul, "Mehmet Âkif Ersoy", DİA., XXVIII, 43.

⁷ Topçu, Nureddin, *Mehmet Âkif*, Harekât Yayınları, İstanbul, 1970, s. 16.

⁸ Dokuz vaazı nerelerde yaptığı ile ilgili ayrıntılar şöyledir: 1- Şehzâdebaşı kulübünde (1910), 2- Beyazıd Camii kürsüsünde (2 Şubat 1913, Pazar), 3- Fatih Camii kürsüsünde (7 Şubat 1913, Cuma), 4- Süleymaniye Camii kürsüsünde (14 Şubat 1913, Cuma), 5- Zagnos Paşa Camii kürsüsünde (23 Ocak 1920), 6- Nasrullah Camii kürsüsünde (Kasım 1920), 7- 8- Kastamonu kazalarında (Kasım 1920), 9- Kastamonu havâlisinde (Aralık

İlmiyesi azası iken Şehzâdebaşı Kulübü'nde (Kasım 1910) yaptığı "İttihat Yaşatır, Yükseltir- Tefrika Yakar, Öldürür" isimli konuşması, 2-Balkan Savaşı yıllarında yaptığı Beyazıd (2 Şubat 1913, Pazar), Fatih (7 Şubat 1913, Cuma) ve Süleymaniye camilerinde yaptığı vaazlar (14 Şubat 1913, Cuma), 3- İstiklal Savaşı yıllarında yaptığı vaazlar.

İlk vaazını Hacı Bayram Camii'nde⁹ veren Âkif, vaaz silsilesine yurdun değişik yerlerinde devam etmiştir. Dâru'l-Hikmeti'l-İslamiyye'deki görevinden ayrılmak zorunda kaldığı bu vaazı ile ilgili elimizde bilgi bulunmamaktadır. Onun vaazları Eşref Edip tarafından kaleme alınmıştır. "Mevâiz-i Dîniyye: Birinci Kısım (İstanbul 1328)." Mehmed Âkif'in bu vaazı, İttihad ve Terakki Hey'et-i İlmiyyesi âzası iken Şehzâdebaşı Kulübü'nde yaptığı "İttihad Yaşatır, Yükseltir, Tefrika Yakar, Öldürür" başlıklı konuşmasının metni olarak önce Sırât-ı Müstakîm'de çıkmış, ardından bu kitabın içinde tekrar yayımlanmıştır. Balkan Savaşı sırasında Beyazıd, Fatih ve Süleymaniye camilerinde yaptığı vaazlar ise Sırât-ı Müstakîm'de neşredilmiştir. Balıkesir Zagnos Paşa Camii ile Kastamonu Nasrullah Paşa Camii'ndeki vaazı Sebîlürreşâd'ın Kastamonu'da basılan 464. sayısında çıkmış, gördüğü rağbet dolayısıyla bu sayı birkaç defa bastırılarak Anadolu'ya ve cephelere gönderilmiştir. Ayrıca el-Cezîre Kumandanı Nihad Paşa tarafından müstakil bir risale halinde neşredilip (Diyarbakir 1337) bölgenin Elaziz, Diyarbakir, Bitlis ve Van gibi belli başlı vilâyetlerinde ve cephelerdeki askerlere dağıtılmıştır. Mehmed Âkif'in Kastamonu'da bulunduğu süre içinde civar kaza ve köylerde yaptığı konuşmaların özetlerini de Eşref Edip kaydedip derginin 465-467. sayılarında yayımlamıştır. Bazıları yeni yazıyla birkaç defa basılan bu sekiz vaazın ilki hariç diğerleri, Abdülkerim ve Nuran Abdülkadiroğlu tarafından hazırlanan ve yukarıda adı geçen eserin ikinci kısmında yeni yazıya aktarılmıştır.¹⁰ Şehzâdebaşı Kulübü'nde verdiği de olmak üzere toplam dokuz vaazı ayrıca M. Ertuğrul Düzdağ tarafından yayımlanmıştır."¹¹

1920). Bu vaazların hepsi birçok defa basılmıştır: Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, s. 179-306; Abdülkadiroğlu, Abdülkerim-Nuran, *Mehmed Âkif'in Kur'an-ı Kerim Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri*, DİB Yayınları, Ankara, 1992, s. 97- 187.

⁹ Okay, M. Orhan - Düzdağ, M.Ertuğrul, "Mehmet Âkif Ersoy", DİA., XXVIII, 434.

¹⁰ Okay - Düzdağ, "Mehmet Âkif Ersoy", DİA., XXVIII, 438.

¹¹ Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, s. 179- 306.

Bu çalışma, Mehmed Âkif Ersoy'un 1. Balkan Savaşı sırasında İstanbul'un üç camisinde yaptığı vaazlardaki hadisleri kapsamaktadır. Bu vaazların ilkinin 2 Şubat 1913 Pazar günü ikindi namazından sonra Beyazıt Camii; ikincisini 7 Şubat 1913 Cuma namazından sonra Fatih Camii; üçüncüsünü ise 14 Şubat 1913 Süleymaniye Camii kürsülerinde vermiştir. Bu günler Balkan savaşında Osmanlı Devleti'nin başarısızlığı nedeniyle hükümette de karışıklıkların olduğu bir dönemdir. Bu sebeple üç vaazını 12 gün içinde vermiştir. Balkan Savaşı bilindiği gibi 8 Ekim 1912-29 Eylül 1913 yılları arasında iki aşamada yapılan bir savaştır. Bu savaşın birinci aşaması Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında yapıldı. Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ve 30 Mart 1913'te imzalanan Londra Konferansı anlaşması ile sona ermişti. Savaşın ikinci aşaması ise Balkan Devletleri'nin Osmanlı mirasını paylaşamamasından dolayı kendi aralarında olmuştur.

Bu savaşta Osmanlı Devleti'nin kaybetme sebeplerinden en önemlisi Âkif'in de vaazlarında işaret ettiği gibi devletin zayıflamış olması ve balkanlarda milliyetçilik akımlarının depreşmiş olmasıdır. Bu sebeple Osmanlı Devleti Balkan Devletleri'nin kendi aleyhine birleşmesine mani olamamıştır. Devlet yetkilileri ve halk Balkan Devletleri'nin bir birlik yapamayacağından emindirler. Hatta devlet yetkilileri bundan imanları kadar emin olduklarını söylüyorlardı.¹² Âkif ise bunu Fatih Camii kürsüsünde verdiği vaazda şöyle belirtir: "Donanma için herkes bağırdı. Bir iki gemi alalım. Almazsak Balkan hükümetleri ittifak edecekler. Bir kaç gemi bu ittifaka mani olur. Yunanlılar olsun bu ittifaka giremez.

Adam sen de! dedik. Bulgarlar Yunanlılarla bir yere gelir mi? Evet senin mantığına bakarsak gelmemesi icab edecek... Lâkin geldi!"¹³

Âkif, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması neticesinde Balkan Devletleri'nde kavmiyetçilik ruhlarının canlandığını Beyazıt Camii kürsüsünde verdiği vaazda şöyle dile getirmektedir: "Felâket-i hâzıranın nâmütenâhî esbâbı var ki, en birincisi kavmiyet yüzünden meydana gelen tefrikadır. Yalnız dört, beş senedir bu yüzden ne hale geldik; kavmiyet gayretiyle ayaklananları islah için ordumuzu yorduk. İhtilâlden çıktık ihtilâle girdik; müşkilâttan çıktık müşkilâta düştük!"¹⁴

¹² Küçük, Cevdet, "Balkan Savaşı", DİA., İstanbul, 1992, V, 23.

¹³ Düzdağ, a.g.e., s. 210; Abdülkadiroğlu, s. 115.

¹⁴ Düzdağ, a.g.e., s. 190; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 100.

Bu çalışmada Âkif'in Balkan Savaşı esnasında İstanbul'da farklı camilerde yaptığı vaazlarda kullandığı hadisler tespit edilip, kaynakları bulunup sıhhat durumu ve hadislerle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Âkif, vaazlarında hadislerin bazen tamamını tercümesiyle birlikte, bazen bahsettiği konu ile ilgili kısmını, bazen sadece metnini, bazen de sadece tercümesini vermektedir.

Mehmed Âkif, vaazlarında tahmin edileceği gibi o zamanki konjüktüre uygun olarak kardeşlik, tefrikadan uzak durmak, bağımsızlık, güçlü olmak, dine bağlılık ve benzeri konularını işlemiştir. O, konuşmalarında âyetler temel olmakla birlikte zaman zaman hadisleri de kullanmıştır. Balkan Savaşı yıllarında verdiği ilk vaazı Beyazıd Camii'nde "kavmiyetçiliği red"; Fatih Camii'nde "çalışmak"; Süleymaniye Camii'nde "akıllı, bilgili olmak ve cahillikten sakınmak" gibi temel konulara değinmiştir. Vaazlarında az da olsa hadislerin sıhhati hakkında bilgi vermekle birlikte özellikle mevzû haberler konusunda tutumu açıktır. Hadis uydurucuları hakkında şöyle demektedir:

Kitabı, Sünneti, İcmâı kaldırıp attık;
 Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
 Yıkıp şerîatı, bambaşka bir bina kurduk;
 Nebiye atf ile binlerce herze uydurduk!
 O hâli buldu ki bu cür'et; "yecuzu fi't-terğib..."
 Karar-ı erzeli fetvâ kesildi!... Hem ne garib,
 Hadîsi vaz'ediyorken sevâb uman bile var!
 Sevabı var mı imiş bir zaman gelir, anlar!
 Cihanı titretiyorken nidâ-yı "Men kezebe..."
 İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî- edebe:
 Lisân-ı pâk-i Nebîden yalanlar uyduruyor:
 Sıkılmadan da "sevap işledim" deyip duruyor!
 Düşünmedin mi girerken şerîatın kanına?
 Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
 Sevap ümid ediyor ha! Deyin ki nâmerde:

Sevabı sen göreceksin huzur-i mahşerde.¹⁵

Mehmed Âkif'in burada bahsettiği hadis, kaynaklarda "mütevâtir hadis" olarak geçen baş tarafını kendisinin de verdiği şu hadistir:

"Kim benim adıma bile bile yalan isnad ederse, ateşteki yerine hazırlansın!"¹⁶

Hz. Peygamber'in yalan haberle ilgili bu rivayetinin herkes tarafından bilindiği onun şu sözünden anlaşılmaktadır: Cihanı titretiyorken nidâ-yı "Men kezebe..." Yine o bunu yapanın bir de sevap umduğunu belirtmektedir. Cihanı titreten bu uyarıya rağmen bu cüreti gösterenleri kıyamette şöyle bir akıbetin beklediğini birdirmektedir:

Tepende gezdirecek ra'd-i intikamını Hak,
Ki yıldırımları beyninde kaynayıp duracak.
Yakandan inmeyecek dest-i kahrı husrânın...
Nasıl iner ki, önünden kaçıp da nîrânın,
Civâr-ı nûr-u nübüvvette mültecâ bulsan;
Bu türlü kurtuluş imkânı yok ya... Kurtulsan;
Şu izdihâmın elinden -ki belki bir milyar
Nüfûs-u hâsiredir- kaçmak ihtimali mi var?
Bugün fesâdına kurban olan zavallıların
Vebâli boynuna yüklenmesin mi yoksa yarın?
Kolay mı ümmeti idlâl edip sefil etmek?
Kolay mı dîni hurâfât içinde inletmek?
Niçin Kitâb-ı İlâhî'yi pâyimâl ettin?
Niçin şerîati murdâr elinle kirllettin?
Çıkıp tepinmeye yok muydu başka bir sâha?
Nedir bu salladığın çifte, Kâbetu'llâh'a?

¹⁵ Ersoy, M. Âkif, *Safahat*, Dördüncü Bölüm Fatih kürsüsünde (nşr: M. Ertuğrul Düzdağ), s. 274- 275.

¹⁶ Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1401/1981, İlim, 38, Cenâiz, 34; Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuraşî, *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1401/1981, Mukaddime, 3; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, İlim, 4; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Servet, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, İlim, 8; Menâkıb, 19; İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, Mukaddime, 4.

Herif! Şu millet-i mâsûmeden ne isterdin,
Ki doğru yol diye tuttun, dalâli gösterdin!¹⁷

Mehmed Âkif, vaazlarında kullandığı hadislerde az da olsa hadisin sıhhat durumu hakkında “Hadis-i sahih”¹⁸ diyerek bilgi vermektedir. Onun vaazlarında Kur’an temeldir.¹⁹ Bununla birlikte onun “Kur’an incelemelerine verdiği önemin bir benzerini hadisler konusunda göremiyoruz.”²⁰

O hadisleri verirken bazen hadis metninin tamamını, bazen bir kısmını okumaktadır. Biz de hadisleri onun verdiği şekliyle kaydetmeye çalıştık. Tercümesini verdiği hadislerde lafzî tercümeden daha çok manevî tercüme yaptığını dikkate alarak kastedtiği hadisi bazen bulmak kolayken, bazen de ihtimaller üzerinden giderek birkaç hadisi değerlendirdik. Ayrıca tesbit ettiğimiz hadisi hangi vaazında kullanmış, bunu da belirttik. Hadisleri sıhhat yönünden değerlendirirken Buhârî (v. 256/869) ve Müslim’in (v. 261/875) *Sahîh*’lerini eleştiri dışı tuttuk. Zira Buhârî ve Müslim’in eserleri rivayet kitaplarının birinci tabakasından sayılmış²¹ ve bunların rivayet ettikleri hadislerin büyük kısmının “sahîh”liği üzerinde genel bir kanaat oluşmuştur. Diğer hadislerde de ravilerin hepsini değerlendirme yerine varsa “mecruh” ravi hakkında âlimlerin görüşlerini verdik. Metin içinde hadisleri numarandırarak makalenin sonunda da genel bir tablo verdik. Tespit ettiğimiz hadisleri anlam itibarıyla gruplandırarak farklı başlıklar altında değerlendirdik. Bunlar; “Kavmiyetçilik yerine

¹⁷ Ersoy, M. Âkif, *Safahat*, IV. Bölüm Fatih kürsüsünde (nşr: M. Ertuğrul Düzdağ), s. 275

¹⁸ Düzdağ, a.g.e., s. 219; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 121.

¹⁹ Tütün, Sevgi, “Mehmet Âkif Ersoy’un Vaaz ve İrşad Faaliyetlerinde Kur’an Tefsirinin Yeri ve Önemi” isimli makalesinde Âkif’in vaazlarında kaç tane âyet kullandığını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Ona göre Âkif, Beyazıt Camii’ndeki vaazında on altı; Fatih Camii’ndeki vaazında on sekiz; Süleymaniye Camii vaazında ise sekiz âyetten istifade etmiştir. *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 47, Sayı 4, s. 58-60.

²⁰ Eren, Mehmet, *Mehmet Âkif Ersoy’un Tefsir Yazıları ile Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi*, SÜİFD., Sayı IX, s. 349. Bu makale Âkif’in bütün tefsir yazıları, vaaz ve hutbelerindeki hadislerle ilgili genel bir çalışma olup, bazı hadislerin sıhhat durumu hakkında değerlendirmeler verilmediği ve hadisçiliği üzerinde durulmadığı gibi hadisleri hangi ortamda ve şartlarda okuduğu da dikkate alınmamıştır. Makalenin ikincisi de aynı isimle yayınlanmıştır. Bkz. SÜİFD., Sayı X. Makalelerin sonunda hadisler hakkında genel değerlendirme de yapılmamıştır.

²¹ Subhi, Sâlih, *Ulûmü’l-Hadis ve Mustalahuhû*, Dâru’l-İlmi’l-Melâyîn, 18. Basım, Beyrut, 1991, s. 116, trc. Kandemir, M. Yaşar, *Hadis İlimleri Ve İstılahları*, DİBY., 2. Basım, Ankara, 1973, s. 94.

İslam kardeşliği, Akli kullanmak, Çalışmak, Güzel Ahlaklı olmak ve Hz. Ömer'in fazileti" dir. Tespit ettiğimiz ilk başlık da "Kavmiyetçilik yerine İslam kardeşliği" dir.

1. Kavmiyetçilik yerine İslam kardeşliği

Mehmed Âkif'e göre İslam, Osmanlı toplumunda birleştirici unsurdur. O bunu şöyle ifade etmektedir: "Filhakika ırkı, lisanı, muhiti, âdâtı, elhasıl her şeyi yekdiğerine mübâyin olan bu kadar akvâmı Müslümanlık kardeş yapmıştı; kavmiyeti, cinsiyeti aradan kaldırmıştı."²²

Âkif, Balkan Savaşı yıllarında ilk vaazını Beyazıd Camii'nde verdi ve bu vaazında farklı konulara değinmekle birlikte temel konu kavmiyetçiliği reddir. O, Müslümanlıkta kavmiyetçilik yoktur diyerek şu hadisi delil göstermektedir:

«لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ»

"Kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir yani Müslüman değildir; Kavmiyet sebebiyle vuruşan da bizden değildir; kavmiyet güderek ölenler de bizden değildir."²³ (1)

Cübeyr b. Mut'im'den (v. 59/678-679) rivayet edilen bu hadisi Mehmed Âkif, Beyazıd Camii Kürsüsünde²⁴ metin ve tercümesiyle birlikte kullanmıştır. Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî (v. 1420/1999), hadisin "zayıf" olduğunu belirtmiştir.²⁵ Yavuz Horoz, "Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat'ta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İcelenmesi" adıyla yaptığı Yüksek Lisans tezinde bu hadisin ravilerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve şöyle demiştir: Muhammed Nâsiruddin Elbânî'nin (1420/1999) hadisi "zayıf", Münâvî'nin (v. 1031/1622) de ravi Abdurrahman el-Mekkî'nin "mechul" olduğunu belirterek "munkatı" olarak değerlendirmesi ve râvilerden Abdullah b. Ebû Süleyman'ın Cubeyr b.

²² Düzdağ, a.g.e., s. 189; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 99.

²³ Ebû Dâvûd, Edeb, 111; Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-Câmiu's-sagîr fi ehâdisi'l-beşiri'n-nezîr*, 4. Basım, Kahire, 1373/1954, II, 401 (Hadis no: 7684). Hadisin senedi şöyledir: İbnü's-Serh--- ibn Vehb--- Saîd b. Ebî Eyyûb--- Muhammed b. Abdurrahman el-Mekkî yani İbn Ebî Lebîye--- Abdullah b. Ebû Süleyman--- Cübeyr b. Mut'im.

²⁴ Düzdağ, a.g.e., s. 189- 190; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 100.

²⁵ Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, Zaifu *"el-Câmi's-sagîr ve ziyâdetih"*, *el-Mektebetü'l-İslâmiyye, trs*, I, 711 (Hadis no: 4985).

Mut'im'i görmemesi sebebiyle irsal yaptığı göz önüne alınarak bu hadise "zayıf" diyebiliriz.²⁶

Âkif, İslamda kavmiyetçiliğin olmadığını, birleştirici unsurun din olduğunu belirtir. Müslümanların ancak din bağı ile bağlı olduklarını ve birbirlerinin acılarını hissetmeleri gerektiğine şu hadisi delil getirir:

"Dünyadaki Müslümanların hepsi bir vücudun a'zayı muhtelifesi gibidir. Birisine bir elem isabet etti mi, diğerleri de duyacaklar."

"Dünyanın öbür ucundaki bir müslümanın ayağına diken batsa ben onun acısını kalbimde duyarım." (2)

Mehmed Âkif, bu iki hadisin her ikisini de Fatih Camii'nde verdiği vaazda²⁷ kullanmıştır. Âkif bu hadisleri verirken "Aleyhisselatü ve's-Selam Efendimiz buyuruyor ki" diyerek hadislerin tercümesini vermiştir. Onun verdiği bu tercümeyi de manen tercüme kabul ediyoruz;

²⁶ Horoz, Yavuz, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi*, s. 54.

Horoz, bu çalışmasında *Safahat*'taki hadislerin sıhhat durumu hakkında şöyle bir sonuca varmıştır: "Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, *Safahat*'ın 16 yerinde anlam olarak kullanılan rivayetlerin 1 tanesi mütevatir, 9 tanesi sahîh, 2 tanesi hasen, 2 tanesi zayıf ve 2 tanesi mevzûdur. 15 konuda telmih yoluyla kullanıldığını tesbit ettiğimiz rivayetlerin 9 tanesi sahîh, 2 tanesi hasen, 1 tanesi zayıf ve 3 tanesi mevzûdur. Bunlardan birine mevzû olduğunu bilerek ve bunu gerçekmiş gibi kullananlara karşı çıkararak işaret etmiştir. Dolayısıyla toplamda 4 tane mevzû 3 tane de zayıf rivayete bilmeden yer vermiştir. Her ne kadar bir Osmanlı âlimi olarak, hadis uydurmaclarına şiddetle karşı çıksa da, hadisleri seçerken bir hadis âlimi gibi titizlik göstermemiş, temel hadis kitaplarından seçme hassasiyetinde bulunmamış, sıhhat derecesini araştırmadan kullanmıştır." s. 158. Zekeriya Güler de "*Mehmed Âkif'in Fatih Kürsüsünde ve Âsım'da Hadis Atıfları*" çalışmasında Yavuz Horoz'un tezine atıfta bulunarak Rivayet tekniği açısından Rasûl-i Ekrem'e nisbeti asılsız olan haberlere dair bu nevi gözden kaçan tasarruflar için *kasıtsız mevzû* (şibhü'l-vad' bi gayr-i kasdın veya alâ sebîl-i'l-ğalat lâ et-teammüd) tabiri kullanıldığını bildirerek Âkif'in kullandığı mevzû haberler için şöyle demektedir: "Şüphesiz hadis usul ilmine göre, bu nevi hatalara da düşülmemesi, düşülmesi halinde derhal düzeltilmesi gerektiği bilinmelidir." s. 204.

²⁷ Düzdağ, a.g.e., s. 212; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 116- 117. Âkif, *Safahat*'ta ise bu hadise şöyle işaret etmektedir:

"Hiç sıkılmaz mısınız Hz. Peygamber'den
Ki uzaklardaki bir mü'mini incitse diken,
Kalb-i pâkinde duyarmış o musibetten acı.
Sizden elbette olur rûh-u Nebi davacı." *Safahat*, İkinci Kitap, Süleymaniye Kürsüsü, s. 179.

çünkü tam bu tercümeyle karşılık gelen bir hadis metni kaynaklarda bulamadık. Fakat telmihle şu hadis kastedilmiş olabilir:

“Mü'minler tek bir vücut gibidirler. O vücutta baş ağrıdığına vücutta diğer azaları uykusuzluk ve ateşlenme ile ona eşlik ederler.”²⁸

Buhârî'de (v. 256/869) ise benzer rivayet şöyledir: *“Birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkate mü'minleri bir beden misâli gibi görürsün. Ondan bir uzvu rahatsız olsa, diğer uzvular uykusuzluk ve hararetle ona iştirak ederler.”²⁹*

Hadis, Buhârî ve Müslim'de (v. 261/875) geçmekte olup “sahîh”tir.

Âkif, “İmanın tam olması için Müslümanlardan her birinin diğerini kendi nefsi kadar aziz, muhterem, mültezem tutması elzemdir” dedikten sonra sahabe arasındaki sevgi ve muhabbeti şöyle ifade etmektedir: *“Sahabe-i kiram Radıyallahu aleyhim ecmain hazeratı arasındaki vahdet, muhabbet, teâvün cümlelerinin ma'lumudur. Bu din uluları, bu Allah'ın en sevgili kulları huzûr-ı ilâhiye cemaatle durdukları zaman, safları âdetâ-ma'rûf ta'bir vechile- sabun kalıbı halini alırdı.”³⁰* Âkif, Cennete girebilmenin şartı olarak şu hadisi delil getirmektedir.

« لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، »

“Siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmeyince de iman etmiş olamazsınız...”³¹ (3)

Âkif, bu hadisi Fatih Camii'nde³² metin ve tercümesiyle birlikte kullanmıştır. Hadis Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiş olup “sahîh”tir. Tirmizî (v. 279/892) hadise “hasen-sahîh” demektedir.

Âkif, Müslümanlar arasında sevgi olmazsa dünyalarının da, ahiretlerinin de olmayacağını belirtmektedir: *“Biz Müslümanlar ihvan-ı dinimizi sevmezsek, imanımız tam olmaz. İmanımız tam olmayınca da*

²⁸ Müslim, Birr, 66, 67.

²⁹ Buhârî, Edeb, 27.

³⁰ Düzdağ, a.g.e., s. 249; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 144- 145.

³¹ Müslim, İman, 93, 94; Ebû Dâvûd, Edeb, 131; Tirmizî, İsti'zân, 1; İbn Mâce, İman, 9, Edeb, 11. Âkif, hadisin ilgili kısmının metnini okumuş ve tercümesini vermiştir. Hadisin devamının tercümesi şöyledir: *“... Yaptığınız takdirde sizin birbirinizi seveceğiniz bir şeyi söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız.”*

³² Düzdağ, a.g.e., s. 211; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 116.

cennet yok! Demek dünya olmadığı gibi, ahiret de yok. Hem burada hüsrân, hem orada hüsrâ. İşte neûzubillah hüsrân-ı mübin budur.”³³

Mehmed Âkif, Müslümanlar arasındaki sevginin sadece kalpte değil; onun tezahürlerle ortaya çıkmış olması gerektiği şöyle belirtmektedir: “İyi ama muhabbet, şefkat gibi şeyler hep umûr-ı bâtinîyedir. Vücuduna hüküm olunmak için hariçte âsârı, görülmek lâzım. Yalnız hissiyât-ı kalbiye kâfi olsaydı, Cenab-ı Hak bu namazları, bu oruçları, bu ibadetleri emr etmezdi. Kalben beni tanıyın, bu kadar kâfi derdi. Hâlbuki böyle değil. Allah bile ahval-i kalbiyemizi, ahval-i vicdaniyemizi hariç eşkâl ile görmek istiyor.”³⁴ Müslüman, sevgisinin tezahürünü göstermesi ve diğerlerinin dertleriyle hemhâl olması gerekir. Âkif’in ısrarla üzerinde durduğu konulardan birisi de Müslümanların birbirlerinin dertleriyle ilgilenmesidir.

من اصبح لا يهتم بالمسلمين فليس منهم

“Müslümanların dertini dert etmeyen Müslüman değildir.”³⁵ (4)

Mehmed Âkif bu hadisi Süleymaniye Camii’nde verdiği vaazda³⁶ kullanmıştır. Suyûtî’nin (v. 911/1505) “sahîh” dediği bu hadis İbn Mes’ud kanalıyla gelmiştir. Hadisi bazı farklılıklarla, Taberânî (v. 360/971) *el-Mu’cemü’l-evsat*’ında Ebû Zer (v. 32/653) ve Huzeyfe b. el-Yemân’dan (v.

³³ Düzdağ, a.g.e., s. 211; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 116.

³⁴ Düzdağ, a.g.e., s. 211; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 116.

³⁵ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, II, 164. Âkif, böyle ideal bir Müslümanlığın zor olduğunu biliyordu. Buna *Safahat*, Beşinci Bölüm, Hatıralar’da şöyle işaret etmektedir:

“ Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...

Âlem aldatmaksâ maksad, aldanan yok, nâfile!

Kaç hakîkî Müslüman gördümse: Hep makberdedir!

Müslümanlık bilmem amma, gâlibâ göklerdedir!” s. 311.

³⁶ Hadisi burada metin ve tercümesiyle birlikte kullanmıştır. Düzdağ a.g.e., s. 217; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 120. Aynı metin olduğunu düşündüğümüz hadisi burada şöyle tercüme etmiştir: “Bir adam ki Müslümanların dertleriyle dertlenmez; Müslümanların felâketinden müteessir olmaz; onların imdadına koşmaz; o adam hiçbir vakit Müslüman olamaz.” Aynı hadisi Kurtuluş Savaşı yıllarında Kastamonu Nasrullah Camii’nde (Düzdağ, a.g.e., s. 248; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 144. Aynı metin olduğunu düşündüğümüz hadisi burada şöyle tercüme etmiştir: “Efrâd-ı müsliminden biri diğer dindaşlarını kendi öz kardeşi bilmedikçe, onların meserretiyle mesrur, musibetiyle, matemiyile mahzun olmadıkça Müslüman olmaz.”) ve Kastamonu’nun ilçelerinde (Düzdağ, a.g.e., s. 305; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 186.) verdiği vaazlarda da kullanmıştır. Dolayısıyla bu hadis Âkif’in vaazlarında en fazla kullandığı hadistir.

36/656)³⁷; Hâkim (v. 405/1014) *Müstedrek*'in de ise hadis İbn Mes'ud ve Huzeýfe b. el- Yemân'dan (v. 36/656) rivayet edilmiştir.³⁸ Hâkim'in rivayet ettiği bu hadisin her iki senedin de ortak ravisi İshâk b. Bişr'dir. Zehebî (v. 748/1347), İbn Mes'ud rivayetindeki raviler İshâk ve Mukâtil için "sika ve sadûk değiller" demiş; Huzeýfe rivayeti için ise İshâk'tan dolayı "mevzû" olduğunu belirtmiştir.³⁹ Heysemî (v. 807/1404) de Ebû Zer rivayetindeki Yezîd b. Rabia'ya "metrûk" demektedir.⁴⁰ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (v. 1420/1999) ise; Ebû Zer rivayetine "zaîfun cidden"⁴¹; Huzeýfe b. el-Yemân⁴² ve İbn Mes'ud⁴³ rivayetine "zaîf" demektedir. Hadis hakkında farklı değerlendirmeler olsa da hadisi "zayıf" olarak değerlendirebiliriz.

³⁷ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-evsât*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, trs. I, 155 (hadis no: 471), VII, 270 (7473). Ayrıca Huzeýfe rivayeti için bkz. Suyûtî, *el-Mu'cemu's-sagîr*, II, 131 (hadis no: 907).

Ebû Zer rivayetinin metin ve senedi şöyledir:

«مَنْ أَصْحَحَ وَهَمَّهُ الدُّنْيَا، فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَهْتَمَّ بِالْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ، وَمَنْ أَعْطَى الدُّلَّ مِنْ نَفْسِهِ طَائِفًا غَيْرَ مُكْرَمٍ، فَلَيْسَ مِنَّا»

Ahmed--- Ebû Tevbe--- Yezîd b. Rabia--- Ebû'l-Eş'as es-San'ânî--- Ebû Osman en-Nehdî--- Ebû Zer.

³⁸ Hakim en- Neysâbü'rî, İbnü'l-Beyyî' Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn ve bi zeylîhi et-telhîs li'l-Hâfız ez-Zehbî*, Mektebetü'l-matbaatü'l-İslâmiyye, Beyrut, trs., IV, 317 (7889), 320 (Hadis no:7902). Hadisin metin ve senetleri şöyledir: «عَنْ

أَصْحَحَ وَهَمَّهُ غَيْرَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَهْتَمَّ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ»

Abdülbâkî b. Kânî' el-Hâfız--- Ubeydullah b. Ahmed b. el-Hasen el-Mervezî--- İshâk b. Bişr--- Mukâtil b. Süleyman--- Hammâd--- İbrahim--- Abdurrahman b. Yezîd--- İbn Mes'ud. Bu hadisi aynı lafızlarla Beyhakî de Enes b. Malik'ten rivayet etmiş ve senedinin "zayıf" olduğunu belirtmiştir. Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ el-Horasânî, *Şuabu'l-iman*, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, Riyad, 1423/2003, XIII, 155 (hadis no: 10102).

«مَنْ أَصْحَحَ وَالِدُنْيَا أَكْبَرَ هَمَّهُ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَتَّقِ اللَّهَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَهْتَمَّ لِلْمُسْلِمِينَ عَامَّةً فَلَيْسَ مِنْهُمْ»

Ca'fer b. Muhammed el-Haledî---el-Hasen b. Ali el-Kattân - İsmail b. el-Attâr - İshâk b. Bişr --- Süfyân es-Sevrî--- el-A'meş--- Şakîk b. Seleme--- Huzeýfe.

³⁹ Ayrıca İbn Mes'ud rivayeti için bakınız: Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, IV, 67 (hadis no: 8453).

⁴⁰ Heysemî, Nureddin Ali b. Ebubekir, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1414 /1994, X, 248 (hadis no: 17817).

⁴¹ Elbânî, *Zaifu "et-Tergîb ve't-Terhîb"*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, trs., I, 266.

⁴² Elbânî, *Zaifu "et-Tergîb ve't-Terhîb"*, I, 275.

⁴³ Elbânî, *Zaifu "el-Camiu'sagîr ve ziyâdâtih"*, I, 783. Aslında Âkif bu kadar sert ifade içermeyen Tirmizî'nin rivayet ettiği ve Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin "sahîh" dediği şu hadisi kullanmış olsaydı daha isabetli yapmış olurdu. "Müslüman insanların içine karışıp onların eziyetlerine sabrederse, o, insanların içine girmeyip onların ezalarına sabretmeyen müminden daha hayırlıdır." Tirmizî, *Sıfatü'l-kıyâme*, 55.

Buna göre Âkif'in vaazlarından "Kavmiyetçilik yerine İslam kardeşliği" başlığı altında kullandığı dört hadisten ikisi "sahîh", ikisi "zayıf"tır.

2. Akli Kullanmak

Âkif, İslam coğrafyasının böyle perişan bir vaziyette olmasını, Müslümanların çalışmamasına, onun ifadesiyle "akıllarını tatil etmesine" ve şeriatın sözünü tutmamalarına bağlamaktadır. O, dinin ancak akli başında olanlara sorumluluk yüklediğini şöyle belirtmektedir: "Zâten akıl ile şeriat başka şeyler değil ki. İlmihalde bile öyle denmiyor mu? Efâl-i mükellefin "âkil balığ" olanlar için değil midir? Tekâlîf-i ilâhiye, bütün akli başında olanlardır."⁴⁴

O, Balkan Savaşı'nın devam ettiği günlerde son vaazında Süleymaniye Camii kürsüsünde akli kullanmakla ilgili şu hadisleri zikretmiştir:

دين المرء عقله ومن لا عقل له لا دين له

"Kişinin dini aklı oranındadır. Akli olmayanın dini de olmaz."⁴⁵ (5)

Hadisin metnini ve tercümesini vermiştir. Âkif bu hadise "Hadis-i sahih"⁴⁶ demektedir. O, incelediğimiz hadislerden sadece bu hadis hakkında değerlendirme yapmaktadır. Fakat başarılı olduğu söylenemez. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî (v. 1420/1999) bu hadisi Deylemî'nin (v. 509/1115) rivayet ettiğini, senetteki İbn Cüreyc ve Ebü'z-Zübeyr'in tedlis yapan kişiler olduklarını dolayısıyla hadisin "mevzû"⁴⁷ olduğunu belirtmektedir. Metin ve tercümesiyle birlikte Süleymaniye Camii kürsüsünde⁴⁸ kullandığı bu hadis Câbir b. Abdullah'dan (v. 78/697) rivayet edilmiştir.

⁴⁴ Düzdağ, a.g.e., s. 219; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 121.

⁴⁵ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, II, 16; ayrıca bkz. Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, III, 353 (Hadis no: 4242); Hindî, , Ali el Muttakî b. Husamüddin, *Kenzü'l-ummâl fi's-süneni'l-akvâl ve'l-ehvâl*, Müessesetür-Risâle, Beyrut 1399/1979, *Kenzü'l-ummâl*, III, 379 (Hadis no: 7033).

⁴⁶ Düzdağ, a.g.e., s. 219; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 121.

⁴⁷ Elbânî, *Zaîfu "el-Câmiu's-sağîr ve ziyâdâtih"*, I, 439 (Hadis no: 2994); *Silsiletü'l-ehadisî'd-dâife ve'l- mevduâ ve eseruha's-seyyiu fi'l-umme, Dâru'l-Meârif*, 1. Basım, Riyad, 1412/1992, VIII, 98 (Hadis no: 3606).

⁴⁸ Düzdağ, a.g.e., s. 219; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 121.

Bu konudaki ikinci hadis şudur:

" لَا يُعْجِبُنْكُمْ إِسْلَامُ الْمَرْءِ حَتَّى تَعْلَمُوا مَا عُنْدَهُ عَلَيْهِ "

"Bir kişinin Müslümanlığı, aklının derecesini bilmedikçe, sizi şaşırtmasın."⁴⁹ (6)

İbn Ömer'den (v. 737692) rivayet edilen bu hadisi Süleymaniye Camii kürsüsünde⁵⁰ sadece metin olarak okuyan Âkif, manen tecüme ederek şöyle demektedir: "Bir adamın Müslümanlığına sakın ceffe'l-kalem beğeni vermeyiniz; evvela derece-i aklını yoklayın bakalım."

Beyhakî (v. 458/1066), senetteki İshâk b. Ebû Ferve'nin "zayıf" olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İshâk b. Ebû Ferve diye bilinen kişi, İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve'dir. ez-Zührî, Zeyd b. Eslem ve İbnü'l-Münkedir ondan rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) "Bize göre ondan rivayet caiz değil"; Yahyâ "Leyse bi şey'* , kezzâb**" derken Buhârî ondan rivayet etmemiştir. Nesâî (v. 303/915), Dârekutnî (v. 385/995) ve başkaları da onun hakkında "metrûkü'l-hadis" demektedirler.⁵¹ Bu değerlendirmelerden rivayetin "mevzû" olduğu anlaşılmaktadır.

Akılla kullanmakla ilgili diğer hadis:

"Kıyamet günü herkesin nezd-i ilahideki mertebesi, akli miktarında olacaktır."⁵² (7)

⁴⁹ Beyhakî, *eş-Şuabu'l-İman*, VI, 354 (Hadis no: 4320); Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Kahire, trs., I, 126.

⁵⁰ Düzdağ, a.g.e., s. 219; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 121.

*Leyse bi şey': Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre dördüncü, Irâkî'ye göre üçüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 164.

**Kezzâb: Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre birinci, Sehâvî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. Aydın, a.g.e., s. 150.

⁵¹ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî el-Kureşî, *Kitabu'd-duafâ ve'l-metrûkin*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l- kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 1406/1986, I, 102.

⁵² Suyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, I, 125. Sened şöyledir: Ukaylî dedi ki: Bişr b. Musa el-Esedî--- Mansur b. Şekîr el Cezerî--- Musa b. A'yün--- Abdullah b. Amr--- Nafi--- İbn Ömer. İbn Arrâk'ın *Tenzîhu's-şeria'*ında Ebu'd-Derdâ'dan benzer bir rivayet şudur: Bir adam şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bir adam geceleri namaz kılıyor, gündüzleri oruç tutar, hacceder, umre yapar, sadaka verir, Allah yolunda savaşır, hasta ziyaretinde bulunur, akrabayı ziyaret eder, cenazeye katılır, misafir ağırlar. Bu on özelliği yapan kıyamet gününde mertebesi nedir? Rasûlullah şöyle cevap verdi: "Kıyamet günü her birisinden

Hadis, İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. Âkif, Süleymaniye Camii kürsüsünde⁵³ sadece tercümesini okumuştur. Bu habere göre daha zeki olanlar, zeki olmayanlara göre mertebesi daha yüce olacaktır. Akıllı kitlelerin zaten hiç değerleri yoktur. Oysa akıl, insanların kazanarak elde ettiği bir yetenek değildir. Büyük bir oranda doğuştan gelir. Aynı zaman bu haber şu âyetle de çelişmektedir. "... **Muhakkak ki Allah'ın indinde en çok değerli olanınız, en çok takva sahibi olanınızdır. Mukakkak ki Allah, en iyi bilen ve haberdar olandır.**"⁵⁴

Bu söz, sahih hadis kitaplarında değil de mevzuat kitaplarında geçmektedir. Bilindiği gibi bir hadisin güvenilir hadis kitaplarında olmaması da onun "mevzû" olduğunun bir işaretidir.⁵⁵ Dolayısıyla bu hadis "mevzû"dur.

Âkif'in çalışmakla ilgili kullandığı son rivayet de incelediğimiz bu habere benzemektedir:

*"Halk amel-i hayırda bulunur; lâkin Cenab- Hak sevabı kullarının aklına göre verir."*⁵⁶ (8)

Âkif, Süleymaniye Camii kürsüsünde⁵⁷ sadece tercümesini okumuştur. Hadis, Muâviye b. Kurra'dan rivayet edilmiştir. Senetteki Halîd b. De'lec, Ebû Amr eş-Şâmî es-Sedûsî'dir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main (v. 233/848) ve Dârekutnî, onun hakkında "zayıf" demişlerdir. Yahya b. Main bir rivayete göre hakkında "leyse bi şey"; Nesâî ise "leyse bi sika" demektedir. İbn Adî (v. 365/976) ise "bazı hadisleri zayıftır, fakat mevzû değildir" demektedir.⁵⁸ Dolayısıyla bu rivayet "mevzû" veya "zayıf" kabul edilmektedir.

alacağı sevap akli derecesindedir." İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî, Tenzîhu's-şerâti'l-merfûa ani'l-ahbâri'l-şenâti'l-merfûa, Mektebetü'l-Kahire, 1. Basım, Mısır, trs., I, 214.

⁵³ Düzdağ, a.g.e., s. 219; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 121- 122.

⁵⁴ el-Hucurât, 49/13.

⁵⁵ Kandemir, Mehmed Yaşar, *Mevzu Hadisler Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi*, DİBY, 4. Basım, Ankara, 1970, s. 179; Çakan, İsmail Lutfi, *Anahatlarıyla Hadis*, Ensar Neşriyat, 2. Basım, İstanbul, 1985, s. 10.

⁵⁶ Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 126. Sened şöyledir: Muhammed b. Abdillâh--- Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. El-Huseyin el-Kâdî--- el-Hâris b. Ebû Sâme--- Ebü'n-Nadr Haşim b. El-Kâsım--- Bekıyyetü'b-nü'l-Velid el-Hımsî--- Halid b. De'lec --- Muâviye b. Kura(Kurra-tün). Benzer İsrailî bir rivayet için bkz. İbn Arrâk, *Tenzîhu's-şerâti*, I, 204.

⁵⁷ Düzdağ, a.g.e., s. 219; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 122.

⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-Duâfâ*, I, 256.

Âkif'in, akli kullanmak⁵⁹ ve aklını kullanmayan topluma Allah'ın vereceği ceza⁶⁰ ile ilgili âyetler varken mevzû haberleri kullanması dikkat çekicidir. Bu da ancak onun bu konuşmaları hazırlıksız yaptığına yorumlanabilir. Yoksa Kur'an meali yazan birisinin bu âyetleri hatırlamaması mümkün değildir. Çünkü böyle çok fazla ön plana çıkmayan haberleri peşpeşe sıralaması aynı zamanda onun bu konudaki bilgisine de işaret etmektedir.

Akılla ilgili hadislerin tamamını "mevzû" kabul edenler olduğu gibi, iyimser bakış açısıyla bu konuda "sahîh" hadis olmadığını söyleyenler çoğunluktadır. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî ise bunu şöyle değerlendirmektedir: "Aklın faziletiyle ilgili gelen hadislerin hiçbirisi "sahîh" değildir. Bunlar "zayıf" ile "mevzû" arasında değişmektedir."⁶¹

"Akli kullanmak" başlığı altında incelediğimiz hadislerin üçü "mevzû"; birini de "zayıf" kabul edebiliriz.

3. Çalışmak

Âkif'in ısrarla üzerinde durduğu konulardan birisi de çalışmaktır. Hatta Fatih Camii'de verdiği vaazın ana konusu çalışmaktır. O, çalışmakla ilgili şu hadisi kullanmıştır:

"احرث لدنياك كأنك تعيش أبدا، واعمل لآخرتك كأنك تموت غدا"

"Dünya için hiç ölmeyecekmiş gibi; ahiret için de yarın ölecekmiş gibi çalış."⁶² (9)

Âkif bu hadisi Süleymaniye Camii kürsüsünde⁶³ metin ve tercümesiyle birlikte kullanmıştır. Suyûtî'nin (v. 911/1505) "zayıf" dediği ve farklı

⁵⁹ el-Bakara, 2/44, 73, 76, 242; Âl-i Imrân, 3/65, 118 vb. âyetler.

⁶⁰ Yunus, 10/100.

⁶¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehadis'i'd-daije*, I, 53. Ayrıca bkz. Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, Rağbet yayınları, İstanbul, 2007, s. 251- 252; Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler*, s. 171.

⁶² İbn Ebû Üsâme, Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dêhir et-Temîmî el-Bağdadî, *Müsnedü'l-Hâris- Bügyetü'l-Bâhus an zevâidi Müsnedü'l-Hâris*, el-Medinetü'l-Münevverâ, 1. Basım, Medine, 1413/1992,II, 983, (Hadis no. 1093). Bu eserde hadis Abdullah b. Amr b. Âs'ın sözü olarak rivayet edilmiş ve "mechul" bir ravi vardır. Suyûtî, *el-Câmiu's-sagîr*, I, 48; ayrıca bkz. Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, II, 12 (hadis no: 1201). Âkif, Safahat'ta çalışmakla ilgili belki de bu hadise işaretle şöyle demektedir:

"Çalış! dedikçe dinimiz, çalışmadın, durdun,

Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,

Zavallı dini çevirdin maskaraya!" Safahat, IV. Kitap Fatih Kürsüsünde, s. 268.

lafızlarla rivayet ettiği bu hadis İbn Amr'dan (v. 64/684-685) rivayet edilmiştir. Hadisdeki اِحْرَث yerine bazı riayetlerde اِخْرُز bazısında اِعْمَل kullanılmıştır. Verilmek istenen mana birbirine yakındır. Bu, İslamda çalışma konusu gündeme geldiğinde ilk akla gelen hadis olup "zayıf"tır.

4. Güzel Ahlaklı Olmak

Âkif'in sahih rivayetleri kullanmada yeterli olmadığı konulardan birisi de ahlaktr. Bu konuda Akif'in kullandığı iki hadis tespit ettik. Birinci hadis şudur:

الاسلام حسن الخلق

"İslam hüsn-i ahlaktan ibarettir."⁶⁴ (10)

Bu hadisi Beyazıd Camii kürsüsünde⁶⁵ metin ve tercümesiyle birlikte okumuştur. Tam bu şekilde bir hadise kaynaklarda rastlanılamamıştır. Bu hadisi Deylemî (v. 509/1115), Ebû Saîd'den rivayet etmiştir. Hadisin senedi verilmediği için değerlendirme yapılamamıştır. Fakat bu hadis bazı kaynaklarda en-Nevvas b. Sem'an'dan şu şekilde rivayet edilmiştir. "İyilik güzel ahlaktr."⁶⁶

Hadis Müslim'de geçmektedir. Tirmizî ise hadisin "hasen-sahîh" olduğunu belirtmektedir.

Âkif, "İslam güzel ahlaktr" hadisini verdikten sonra cemaati, bundan böyle ahlaklı olmaya çağırması, ahlaksız bir toplumun yaşayamayacağını, belirtmiştir. O, geçmişi unutmak gerektiğini, geçmişte yapılan hataları şimdi gündeme getirmenin bir anlamı olmadığını, çünkü felaketin kapıda olduğunu belirtir, "مضى ما مضى (geçen geçmiştir) diyelim ve

⁶³ Düzdağ, a.g.e., s. 220; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 122.

⁶⁴ Tam bu metinde hadise rastlamadık. Beyhakî'nin eş-Şüabü'l-İman'ın da şöyle bir rivayet var: Ka'b b. Mâlik'in Benî Seleme'den bir şahıstan rivâyet ettiğine göre, o şahıs Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "İslâm ın ne olduğunu" sorunca Efendimiz (s.a.v.) "ahlak güzelliğidir" diye cevap vermiş ve adam geri döndükten sonra bile Hz. Peygamber (s.a.v.) bu cümleyi beş defa oluncaya kadar tekrar etmiştir. Hadisin senedi şöyledir: Ebû Abdullah el-Beyhakî--- Ahmed b. Muhammed el-Beyhakî--- Dâvûd b. Hüseyin--- Humeyd--- Abdullah b. Sâlih--- Leys--- Akîl---İbn Şihâb--- Ka'b b. Mâlik--- Benî Seleme'den bir adam. Beyhakî, eş-Şuabu'l-İman, XX, 375; Hindî, Kenzü'l-ummâl, III, 17 (Hadis no: 5225)

⁶⁵ Düzdağ, a.g.e., s. 194; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 103.

⁶⁶ Müslim, Bir ve's-sıla, 14, 15; Tirmizî, Zühhd, 52.

tefrikalara hâtime verelim"⁶⁷ demektir. Bu konuyla ilgili şu hadisi misal vermektedir:

(11) أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ

"Sana darılan, seninle rabutayı kat' eden adamlarla barışmandır; seni mahrum bırakana bil mukabele vermendir; sana zulm edeni de hoş görüp afvetmendir."

Beyazıd Camii kürsüsünde⁶⁸ metin ve tercümesiyle birlikte okumuştur. Bu hadisi Taberânî (v. 360/971) *el-Evsât*'ında Ali b. Ebû Tâlib'den (v. 40/661) rivayet etmiştir. Hadisin baş tarafında Rasûlullah'ın (s.a.v.) söze şöyle başladığı bildirilmektedir: «أَلَا أُدُلُّكَ عَلَى أَكْرَمِ أَخْلَاقِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؟»

"Dünya ve ahiret ahlakının en yücesini sana haber vereyim mi?..."⁶⁹ Heysemî'nin belirttiğine göre bu hadis, Taberânî'nin Ali b. Ebû Tâlib rivayetinde Hâris'ten dolayı "zayıf"tır.⁷⁰ Ayrıca bu hadis küçük farklılıklarla farklı sahabiler tarafından rivayet edilmiştir. Bunlardan Kâb b. Ucre rivayeti Muhammed b. Câbir es-Sühaymî'den dolayı;⁷¹ Ubâde b. es-Sâmit rivayeti Yusuf b. Hâlid es-Semtî'den dolayı⁷² "çok zayıf" kabul edilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in rivayet⁷³ ettiği Muâz b. Enes rivayeti ise Zebbân b. Fâid'den dolayı "zayıf"tır.⁷⁴ Dolayısıyla hadise en iyi ihtimalle "zayıf" denebilir.

Bu hadise göre Rasûlullah (s.a.v.) faziletteki en ideali saymıştır. İnsan olarak her üçü de yerine getirilmesi zor hasletlerdir. Ama

⁶⁷ Düzdağ, a.g.e., s. 194; Abdülkadiroğlu, a.g.e., s. 103.

⁶⁸ Düzdağ, s. 194; Abdülkadiroğlu, s. 103.

⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, V, 364, (Hadis no: 5567).

⁷⁰ Heysemî, Nureddin Ali b. Ebubekir, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1414/1994, VIII, 189, (Hadis no: 13691).

⁷¹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 189, (Hadis no: 13692).

⁷² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 189, (Hadis no: 13693).

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul, 1982/1402, III, 438; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XV, Mektebetü İbn Teymiye, 2. Basım, Kahire, trs., XX, 188 (Hadis no: 413, 414); ayrıca bkz. Kuzâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme, *Müsned-i Şihâb* (Tercüme: Ali Akar), Armağan Yayınları, 3. Basım, Konya, 2011, s. 26 (Hadis no.84).

⁷⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 189, (Hadis no: 13693); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil), XXIV, 384, (Hadis no: 15617).

mü'minde bulunması gerekir. Ali Ulvi Kurucu bu üç hasleti “Üçtür, üçü de güçtür” diye özetlemektedir.⁷⁵

“Güzel Ahlaklı olmak” başlığı altında Âkif’in vaazlarında geçen tespit ettiğimiz iki hadisten biri “sahîh”; biri de “zayıf”tır.

5. Ömer’in (r.a.) Fazileti

Mehmed Akif’in yaptığı vaazlarda aslında sahabenin fazileti konusu yoktur. Çünkü Balkan Savaşı’nın yapıldığı bir zamanda böyle bir konudan bahsetmek, konu- zaman uyumsuzluğu olurdu. O bu hadisi, Hz. Ömer (r.a.) döneminde geçen bir olaydan bahsettiği sırada zikretmiştir. Âkif, bu hadisi vermeden önce çalışmaktan bahsediyor ve hadisi verdikten sonra esas bahsettiği çalışmak konusuna dönüyor. Onun nazarında miskinlik yoktur. Vaazlarında ana konulardan birisi de budur. O çalışmakla ilgili Hz. Ömer’den bahsedeceği zaman Rasûlüllah’ın yanında Hz. Ömer’in durumunu belirten şu hadisi aktarmaktadır:

“Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer olurdu.”⁷⁶ (12)

Tirmizî (v. 279/892) bu hadisi Ukbe b. Amir’den kaydetmiş ve “hasen- garîbtir, biz onu Müşerrih b. Hâ’ân rivayetinden başka bilmiyoruz” demiştir. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî de hadisin “hasen” olduğunu belirtmiştir.⁷⁷ Hâkim en-Neysâbûrî (v. 405/1014) ise “sahîh” demiş, Zehabî (v. 748/1347) de ona muvafakat etmiştir.⁷⁸ Mehmed Âkif, Fatih Camii’nde verdiği⁷⁹ vaazda çalışmakla ilgili şu anektodu anlatmaktadır:

“İşte o hazret (Hz. Ömer) bir gün Medine’de dolaşırken bakmış; bir adam yırtık pırtık elbise içinde, boynunu bir tarafa bükmüş, süklüm püklüm duruyor. Hemen kamçıyı herifin omzuna indirmiş, demiş ki:

لا تمت علينا ديننا املك الله

⁷⁵ Düzdağ, M.Ertuğrul, *Ali Ulvi Kurucu Hatıralar 1*, Kaynak yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2009, I, 114.

⁷⁶ Tirmizî, Menâkıb, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 154.

⁷⁷ Elbânî, Sahîhu “*el-Câmiu’s-sagîr*”, II, 935 (Hadis no: 5284); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil), XXVIII, 624, (Hadis no: 17405).

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil, *el-Mevsûatü’l-hadîsiyye Müsnedü imam Ahmed b. Hanbel*), Müessesetü’r-Risâle, 2. Basım, Beyrut, 1420/1999, XXVIII, 624, (Hadis no: 17405).

⁷⁹ Düzdağ, a.g.e., s. 212- 213; Abdülkadiroğlu a.g.e., s. 117.

“Miskin herif! Bizim dinimizi böyle ölü şekline koyma, Allah seni kahretsin.”

Bu din, din-i meskenet değil, din-i zarûret değil, din-i fakr değil.”

“Ömer'in (r.a.) fazileti” başlığı altında tespit ettiğimiz bu hadis için “hasen” veya “sahîh” denebilir.

Sonuç

Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı Devleti'nin sonu, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarını yaşamış münevver bir İslam şâiridir. Onun Balkan Harbi ve Milli Mücadele yıllarında vaazlarında âyet ve hadisleri kullanarak toplumun bilinçlenmesine, sorunların çözümüne katkıda bulunmaya çalıştığı bilinmektedir. Bunda da yaptığı vaazların katkısı muhakkak olup bunlar Eşref Edip tarafından kaleme alınmıştır. Onun yayınlanmış dokuz sohbet ve vaazını genel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür:

1- İttihat ve Terakkî Hey'eti İlmiyesi azası iken yaptığı Şehzâdebaşı Kulübü'nde (Kasım 1910) “İttihat Yaşatır, Yükseltir- Tefrika Yakar, Öldürür” konuşması.

2-Balkan Savaşı yıllarında yaptığı Beyazıd (2 Şubat 1913, Pazar), Fatih (7 Şubat 1913, Cuma) ve Süleymaniye (14 Şubat 1913, Cuma) camilerinde yaptığı vaazlar.

3- İstiklal Savaşı yıllarında yaptığı vaazlar. Balkan Savaşı sırasında Beyazıd, Fatih ve Süleymaniye camilerinde yaptığı vaazlar ise Sırât-ı Müstakîm'de neşredilmiştir. 12 gün içinde yaptığı üç vaazında farklı konulara dikkat çekmektedir.

Mehmed Âkif, vaazlarında tahmin edileceği gibi o zamanki konjüktüre uygun olarak kardeşlik, tefrikadan uzak durmak, bağımsızlık, güçlü olmak, dine bağlılık ve benzeri konuları işlemiştir. O, konuşmalarında âyetler temel olmakla birlikte zaman zaman hadisleri de kullanmıştır. Balkan Savaşı yıllarında verdiği ilk vaazı Beyazıd Camii'nde “kavmiyetçiliği red”; Fatih Camii'nde “çalışmak”; Süleymaniye Camii'nde “akıllı, bilgili olmak ve cahillikten sakınmak” gibi temel konulara değinmiştir. O zamanki durum düşünülürse bunlar halkın tam ihtiyaç duyduğu konulardır.

Şüphesiz vaazların yapıldığı zamanlar toplumda duygusal aklın ön plana çıktığı süreçlerdir. Aynı zamanda bu vaazların irticâli, kendili-

ğinden konuşmalar olduğunu da unutmamak gerekir. O, vaazlarında hadislerin bazen arapça metninin tamamını, bazen bir kısmını, bazen de sadece hadisin tercümesini vermiş ve bunda da manevî tercüme yapmıştır. Âyet ve hadisleri kullanmadaki mahareti onun bu konulardakiengin bilgisine işaret etmektedir. Onun, mevzû haberler konusunda tepkisi bilinmekle birlikte; bazen hadislerin sıhhatini araştırmadan kullandığı da muhakkaktır.

Kullandığı hadislerin vaaz yaptığı camilere göre dağılımı şöyledir: Beyazıd Camii'nde üç; Fatih Camii'nde üç; Süleymaniye Camii'nde dördü akılla ilgili olmak üzere altıdır. Genel toplamda ise üç vaazında 12 hadis kullanmıştır. Bu hadislerden de sekizini metin ve tercümesiyle; dördünün sadece tercümesini vermiştir.

Âkif'in vaazlarından "Kavmiyetçilik yerine İslam kardeşliği" başlığı altında incelenen dört hadisten ikisi "sahîh", ikisi "zayıf"tır. "Akli kullanmak" başlığı altında incelenen dört hadisin üçü "mevzû", biri "zayıf"tır. "Çalışmak" başlığı altında incelenen hadis de "zayıf"tır. "Güzel Ahlaklı olmak" başlığı altında incelenen iki hadisten biri "sahîh"; diğeri ise "zayıf"tır. "Ömer'in (r.a.) fazileti" başlığı altında kaydedilen hadis "hasen" veya "sahîh" mertebesindedir.

Çalışmada incelenen 12 hadisten dördü "sahîh"; beşi "zayıf"; üçü "mevzû"dur. Bunların oransal dağılımı ise şöyledir: 12 hadisten % 33'ü "sahîh"; % 42'si "zayıf"; % 25'i "mevzû"dur.

Âkif'in hadis uydurucuları konusundaki hassasiyeti bilinmektedir. Ancak aynı hassasiyeti mevzû haberleri kullanmama hususunda göstermemiştir. Hadisin sıhhati konusunda az da olsa değerlendirme yapmakla birlikte bunda da başarılı olduğu söylenemez. Bunları ise onun hadis usulü konusundaki eksik bilgisine bağlamaktayız.

Mehmed Âkif'in Balkan Savaşı Yıllarında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Durumu

	Hadislerin Konusu	Bulunduğu Kaynak	Sıhhat Durumu
1	Kavmiyetçilik Yerine İslam Kardeşliği	Ebû Dâvûd	Zayıf
2	Kavmiyetçilik Yerine İslam Kardeşliği	Buhârî, Müslim	Sahih
3	Kavmiyetçilik Yerine İslam Kardeşliği	Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmîzî, İbn Mâce	Sahih
4	Kavmiyetçilik Yerine İslam Kardeşliği	Hâkim, <i>el-Müstedrek</i>	Zayıf
5	Aklı Kullanmak	Suyûtî, <i>el-Câmiu's-sagîr</i>	Mevzû
6	Aklı Kullanmak	Beyhakî, <i>eş-Şuabu'l-iman</i> Suyûtî, <i>el-Leâli'l-masnûa</i>	Mevzû
7	Aklı Kullanmak	Suyûtî, <i>el-Leâli'l-masnûa</i> İbn Arrâk, <i>Tenzîhu's-şerîa</i>	Mevzû
8	Aklı Kullanmak	Suyûtî, <i>el-Leâli'l-masnûa</i> İbn Arrâk, <i>Tenzîhu's-şerîa</i>	Zayıf
9	Çalışmak	İbn Ebû Üsâme, <i>Müsnedü'l-Hâris</i>	Zayıf
10	Güzel Ahlaklı Olmak	Tirmîzî	Sahih
11	Güzel Ahlaklı Olmak	Ahmed b. Hanbel, Taberânî, <i>el-Kebîr</i>	Zayıf
12	Ömer'in (r.a.) fazileti	Tirmîzî	Sahih (Hasen)

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim- Nuran, *Mehmed Âkif'in Kur'an-ı Kerim Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri*, DİB Yayınları, Ankara, 1992.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982/1402.
-, *el-Müsned*, (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil, *el-Mevsûatü'l-hadîsiyye Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel*) I-XLIX, Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, Beyrut, 1420/1999.
- Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, MÜİFY, 4. Basım, İstanbul, 2011.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Horâsânî, *Şuabu'l-îmân*, I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, Riyad, 1425/2004.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

- Cündioğlu, Dücane, *Bir Kur'an Şâiri Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*, Bîrun Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Anahatlarıyla Hadis*, Ensar Neşriyat, 2. Basım, İstanbul 1985.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, DİB Yayınları, Ankara 1912.
-, *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar 1*, I-III, Kaynak Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2009.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî, *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1401/1981.
- Edip, Eşref, *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebülürreşad Neşriyatı, 2. Basım, İstanbul, 1381/1962.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Zaifu "el-Câmiu's-sagîr ve ziyâdâtih"*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye. (Şâmile nüshasından).
-, *Sahîhu "el-Câmiu's-sagîr ve ziyâdâtih" (el-Fethu'l-kebir)*, I-II, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut-Şam, 1406/1986. (Şâmile nüshasından).
-, *Silsiletü'l-ehadisî'd-daife ve'l- mevdûa ve eseruha's-seyyi fi'l-umme*, I-XIV, Dâru'l-Meârif, 1. Basım, Riyad, 1412/1992. (Şâmile nüshasından).
-, *Zaifu "et-Tergîb ve't-Terhîb"*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, trs. (Şâmile nüshasından).
- Eren, Mehmet, *Mehmet Âkif Ersoy'un Tefsir Yazıları ile Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi I*, SÜİFD., Sayı IX, s. 349- 374, 2000.
-, *Mehmet Âkif Ersoy'un Tefsir Yazıları ile Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi II*, SÜİFD., Sayı X, s. 403-4 41, 2000.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat* (Nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1977.
- Güler, Zekeriya, *"Mehmed Âkif'in Fatih Kürsüsünde ve Âsım'da Hadis Atıfları"* FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 1(2013) Bahar, s. 198-2010.
- Hâkim, en-Neysâbü'rî, İbnü'l-Beyyî' Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn ve bi zeylihî et-telhîs li'l-Hâfiz ez-Zehbî*, I-IV, Mektebetü'l-matbaatü'l-İslâmiyye, Beyrut, trs.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebubekir, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1414/1994. (Şâmile nüshasından).
- Hindî, Ali el Muttakî b. Husâmüddîn, *Kenzü'l-ummâl fi's-süneni'l-akvâl ve'l-ehvâl*, I-XVIII, Müessesetür-Risâle, Beyrut 1399/1979.
- Horoz, Yavuz, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).
- İbn Arrâk, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî, *Tenzîhu's-şerîati'l- merfûa ani'l ahbârî's-şenîati'l-merfûa*, I-II, Mektebetü'l-Kahire, 1. Basım, Mısır, trs.
- İbn Ebû Üsâme, Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dêhir et-Temîmî el-Bağdadî, *Müsnedü'l-Hâris- Bügyetü'l-Bâhus an zevâidi Müsnedü'l-Hâris*, I-II, 1. Basım, Medine, 1413/1992. (Şâmile nüshasından).
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî el-Kureşî, *Kitabu'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, I-III, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1. Basım, Beyrut 1406/1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

- Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, Toker Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1970.
- Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi*, DİBY, 4. Basım, Ankara, 1970.
- Kuzâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâme b. Ca'fer b. Ali, *Müsnedü'ş-şihâb*, (Tercüme: Ali Akar), Armağan Yayınları, 3. Basım, Konya, 2011.
- Küçük, Cevdet, "Balkan Savaşı", DİA., V, İstanbul, 1992, s. 23-25.
- Münâvî, Şerefuddîn Yahyâ b. Muhammed, *Feyzü'l-kadîr şerhü'l-câmiî's-sagîr*, I-VI, Dârü'l-ma'rife, 2. Basım, Beyrut, 1391/1972.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981/1401.
- Okay, M. Orhan - Düzdağ, M.Ertuğrul, "Mehmet Âkif Ersoy", DİA., XXVIII, Ankara, 2003, s. 432-439.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.
- Subhî, Sâlih, *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*, Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 18. Basım, Beyrut, 1991. trc: Kandemir, M. Yaşar, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, DİBY., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Basım, Ankara, 1973.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-Câmiu's-sagîr fi ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, I-II, Kahire, 4. Basım, 1373/1954.
-, *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, I-II, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Kahire, trs.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-kebir*, I-XV, Mektebetü İbn Teymiye, 2. Basım, Kahire, trs.
-, *el-Mu'cemu'l-evsat*, I-X, Dârü'l-Haremeyn, Kahire, trs.
- Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1970.
- Tütün, Sevgi, *Mehmet Akif Ersoy'un Vaaz ve İrşad Faaliyetlerinde Kur'an Tefsirinin Yeri ve Önemi*, Diyanet İlmi Dergi, Cilt 47, Sayı 4, Ekim-Kasım-Aralık 2011.
- Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007.

